

BORBA ZA ISTINU

Nikolaj Berdajev

Živimo u vremenu u kojem se istina ne voli i ne traži. Ona sve više ustupa mesto korisnosti i interesu, volji za moć. Neprijateljstvo prema istini utvrđuje se ne samo nihilističkim ili skeptičkim odnosom prema njoj, nego i njenom zamenom ovom ili onom verom i dogmatskim učenjem u ime kojeg se dopušta laž, koje se smatra dobrom, a ne zlom. Ravnodušnost prema istini već se i ranije određivala dogmatskom verom, koja ne dopušta slobodno traganje za njom. Nauka se na evropskom tlu razvijala kao slobodno proučavanje i istraživanje istine, nezavisno od njene probitačnosti i korisnosti. Međutim, ona se vremenom počela pretvarati u oruđe antireligioznih dogmatskih učenja, npr. marksizma ili tehničkih snaga. Naša epoha se odlikuje izuzetnom lažnošću, i to posebne vrste. Učvršćuje se laž kao sveta dužnost u ime viših ciljeva. Zlo se opravdava u ime dobra. To, naravno, nije novost. Istorija je uvek volela da opravdava zlo višim ciljevima (lukavstvo uma kod Hegela). Ali u naše vreme, to je poprimilo ogromne razmere. Filozofska novost je da je uzdrmana sama ideja istine. Doduše, prethodnici tog procesa bili su još sofisti. Ali brzo su ih učitali vrhovi grčke misli — Platon, Aristotel, Plotin, Gleđista empirista i pozitivista na istinu bila su protivrečna i neodređena, ali, u suštini, oni su isto tako priznavali njenu očevidnost kao i oprečne filozofske struje za koje je istina bila apsolutna. Sumnje u staro shvatanje istine pojavile su se u pragmatškoj filozofiji, ali ona se nije odlikovala radikalizmom i imala je prolazni značaj. Kudikamo dublji bio je Marksov i Ničeov udar na istinu, proizišao, doduše, iz suprotstavljenih smerova. Kod Marksa se utvrđuje istorijski relativizam istine kao izraz klasne borbe, na osnovama dijalektike uzete od Hegela. Dijalektička laž, široko upotrebljavana od marksista u praksi, opravdava se dijalektičkim materijalizmom koji se, u dubokoj protivrečnosti sa svojim filozofskim osnovama, priznaje kao najzad otkrivena apsolutna istina. Prema toj istini koju su otkrili marksisti postoji dogmatski odnos koji podseća na odnos katoličke crkve prema svojoj dogmatskoj istini. Ili marksistička filozofija, koja je filozofija praxis, priznaje istinu za oruđe borbe revolucionarnog proleterijata, čija se istina razlikuje od buržoaske, čak i kada je reč o istinama prirodnih nauka. Niče je shvatio istinu kao izraz borbe za volju za moć, kao stvaralačku vrednost, istina se tu potčinjava izgradnji načoveka. Iracionalna filozofija života u suštini se ne zanima za istinu, ali u njoj postoji deo istine — istine da je saznanje funkcije života. Interesantnija, egzistencijalna filozofija, okrenuta budućnosti, sklona je, da, umesto starog, objektiviranog, utvrdi subjektivno-egzistencijalno shvatanje istine. Kod Kjerkegora, u subjektivnom i individualnom otkriva se apsolutna istina. Najnoviji tokovi egzistencijalne filozofije veoma su protivrečni u odnosu prema istini. Hajdeger, koga ne treba smatrati egzistencijalnim filozofom, u svom eseju posvećenom problemu istine, priklanja se ontološkom i objektivnom shvatanju istine. Ali to je klasično shvatanje istine izraženo u novoj terminologiji i nosi osoben i najistančaniji karakter. Na kraju krajeva, neshvatljivo je zašto čovek (Dasein) kod njega može saznati istinu — oslanjanje istine na slobodu protivreći ontološkom shvatanju istinu pri kojem težište leži u suštini koja se otkriva. Za razliku od drugih egzistencijalista, Hajdeger se drži starog shvatanja istine, izraženog na novi način. U širokim, naivnim filozofskim krugovima, svetkuju relativizam i istorizam, koji su delimično u pravu u poređenju sa starim statičkim shvatanjem istine, ali su velikim delom radikalna laž. Istorizam nije u stanju da shvati smisao istorije, pošto negira svaki smisao. U politici, koja u naše vreme igra vodeću ulogu, obično se govori ne o istini i laži, ne o dobri i zlu, već o »desnicima« i »levicima«, o »reakcionarnosti« ili »revolucionarnosti«, mada kriterijumi takve vrste počinju da gube svaki smisao. Ta zbrka u koju je sada bačen svet i za njim misao trebala bi dovesti do neraskidive veze istine sa postojanjem Logosa, smisla. Dijalektika gubi svaku svrhu ako nema smisla, Logosa, koji se treba ostvariti u dijalektičkom razviću. Eto zašto je dijalektički materijalizam protivrečnost u terminima. Istorijski razvitak koji stvara relativizam nemoguć je ako nema Logosa, smisla istorijskog razvitka. Vidimo da je staro, statičko, objektivirano shvatanje istine lažno i da je izazvalo reakciju koja je dovela do negiranja istine. Ali pri subjektivno-egzistencijalnom, dinamičkom shvatanju istine ona ostaje večna i dobija neki smisao. Na kraju krajeva, na velikoj dubini proizilazi da istina, celovita istina jeste Bog, da istina nije uzajamni odnos ili istovetnost onoga koji saznanje, koji čini mišljenje subjekta i objektivne realnosti, objektivnog bića, nego je ulazak u božanski život, koji se nalazi s one strane subjekta i objekta. Naučno saznanje obično se određuje kao saznanje ovog ili onog objekta. Ali to saznanje ne stiže do dubine i prilagodeno je uslovima našeg objektiviranog sveta.

Ipak, u dubini i najpozitivnije, precizno naučno saznanje prirodnog sveta, sadrži u sebi odsjaj Logosa.

Stara, tradicionalna tačka gledišta priznaje objektivni kriterijum istine. Istina se skoro identifikuje sa objektivnošću. Taj objektivizam u razumevanju istine i istinitog saznanja nikako nije u potpunosti svojstven samo tzv. naivnom realizmu, koji se odbacuje u većini filozofskih struja. Preovladava ipak shvatanje saznanja saglasnog »objektivnoj« realnosti koja se otkriva. Kantova kritika prekida s objektivizmom takvog tipa i vidi istinu u saglasnosti uma sa samim sobom, onda se određuje odnosom prema zakonima uma i saglasnošću misli među sobom. Ali Kant se ipak čvrsto drži objektivizma, opšteobaveznosti povezane sa transcendentnim saznanjem. Shvatanje subjektivnog i objektivnog ostaju kod njega protivrečni i nedovoljno rasvetljeni. Neokantijanstvo Vindelbandove, Rikertove i Laskove škole smatra istinu vrednošću, ali tome daje lažno objašnjenje u duhu nekreativnog normativizma. Huserl se kreće u smeru objektivnog idealizma saznanja, osobenog platonizma, otrgnutog od platonovskih mitova. Vladavinu objektivizma, u realističkom ili idealističkom obliku prekida tek egzistencijalna filozofija, mada ona prihvata razne smerove i može se izjaloviti u novi oblik objektivizma, kao npr. kod Hajdegera pri oslobađanju od stare terminologije. Samo kod Kjerkegora istina je u subjektivnosti i individualnosti, mada ne u njegovom filozofskom obrazloženju. Potrebno je pre svega reći da istina nije u saglasnosti sa onim koji saznaju objektivno datu realnost. Niko nikada nije objasnio kako realnost bića može da prelazi u idealnost saznanja. Kada ja kažem da je preda mnom sto, to jeste neka delimična istina, ali nema saglasnosti između tog stola i moje tvrdnje da je to sto. To skromno saznanje stola ima pre svega pragmatički značaj. Postoje stupnjevi saznanja istine koji zavise od stupnjeva jedinstva ljudi i njihove identičnosti sa celinom sveta. Ali istina takode nije saglasnost uma sa samim sobom i svojim opšteobavezujućim zakonima. Istina kojoj treba da budu subordinirane sve parcijalne istine nije apstraktno-umna, već duhovna. Duh se, pak, nalazi s one strane racionalizovanog protivstavljanja subjekta i objekta. Istina nije boravak u ucaurenoj misli, u zatvorenom krugu saznanja, ona je rastavljanje i raskrivanje. Istina nije objektivna, već transsubjektivna. Vrhunac saznanja nije izlaz preko objektivacije, nego preko transcendiranja. Prosečno saznanje prilagodeno je stanju objektiviranog sveta. Logička opšteobaveznost saznanja nosi sociološki karakter. Već sam više puta pisao da saznanje zavisi od duhovnog jedinstva ljudi. Snažnom duhovnom jedinstvu ljudi otkriva se istina koja je transcendiranje objektivnog, tačnije objektiviranog, sveta. To što nazivaju bićem nije najdublje. Biće je produkt racionalne misli, ono zavisi od stanja saznanja i stanja sveta. Dublje od bića je duhovno postojanje ili duhovni život, kojem pripada primat nad bićem. Celovita istina nije odraz realnosti sveta ili podudarnost sa njom, već trijumf smisla sveta. Smisao nije pobeda logike, prilagodene palom svetu i prigušene logičkim zakonima, pre svega zakonu identiteta. Božanski Logos vlada nad besmislenošću objektivnog sveta. Istina je vladavina duha. Celovita istina je Bog. Zraci te celovite, božanske, logosne Istine, padaju na naučno, parcijalno saznanje, koje se obraća datoj, objektivnoj stvarnosti sveta. Otkrivanje istine je stvaralački akt duha koji prevladava ropstvo u objektivnom svetu. Saznanje je aktivno, a ne pasivno. Fenomenologiji u suštini treba pasivnost saznajućeg subjekta, ona aktivnost smatra psihologizmom. Eto zašto Huserlovu fenomenologiju treba smatrati neodgovarajućom sa stanovišta egzistencijalne filozofije. Priznanje stvaralačkog aktivnog karaktera saznanja nikako ne označava idealizam, već pre obratno.

Saznanje istine nije izrada racionalnog razumevanja, nego pre vrednovanje. Istina je svet Logosa koji se razbuktao u samom biću, ako upotrebljavamo tradicionalnu terminologiju, ali u dubini postojanja ili života. Jedinstvena, celovita istina razbija se na mnoštvo istina. Sfera, osvetljena jednim zrakom svetlosti (pojedinačna nauka) može negirati izvor svetlosti, Logos-Sunce, ali ona ne bi mogla biti osvetljena bez tog jedinstvenog izvora svetlosti. Svi koji saznaju u raznim sferama saznanja priznaju logiku i njene zakone koje smatraju nesumnjivim, ali mogu odricati Logos, celovitu duhovnu Razum—Reč. Međutim, kao zakoni logike, zakon identiteta i zakon isključenja trećeg označavaju neopodnost prilagodavanja uslovima našeg palog sveta, duh se nalazi u sferi koja je s one strane zakona logike, ali je u njemu svetlost Logosa.

Puno sam pisao o sociološkom karakteru logičke opšteobjektivnosti i njenog saglasnosti i uverljivosti stupnjevima duhovnog jedinstva. Neću sada da ponavljam rečeno. Ali evo šta je posebno važno utvrditi. Ni materijalizam ni fenomenalizam (u raznim tipovima pozitivizma), ni egzistencijalizam Hajdegerovog tipa, ne mogu obrazložiti samu pojavu problema Istine. Sada je posebno važan Hajdeger. Potpuno je neshvatljivo kako se čovek (Dasein) može uzdići nad niskošću sveta, izaći iz carstva das Man. Za to je neophodno da u čoveku postoji više načelo, koje će ga uzdići nad datošću sveta. Egzistencijalisti antireligioznog tipa imaju tako loše mišljenje o čoveku, shvataju ga tako izuzetno degradiranim, da ostaje neshvatljiva sama pojava problema saznanja, razbuktavanje svetlosti Istine. Ma šta misli o čoveku, činjenica je da on i saznanje svetlosti istine i pada u tamu grešaka i zabluda. Zašto je moguća tragedija saznanja, zašto svetlost Logosa ne osvjetljava uvek saznanjani put čoveka kao duhovnog postojanja koje prevazilazi svet? Saznanje nije samo intelektualni proces, u njemu deluju sve čovekove snage, sloboda izbora, privlačnost i obojnost u odnosu prema istini. Dekart je shvatao zavisnost grešaka od volje. Potpuno je pogrešno gledište pragmatizma da je istina ono što je korisno za život. Istina može biti vredna za izgradnju svakodnevnog života. Hrišćanska Istina bi čak mogla biti veoma opasna, od nje bi se mogle srušiti sve države i civilizacije. Zato je čista istina hrišćanstva bila prilagođena svakidašnjem čovekovom životu, zato je ispravljeno Hristovo delo, kako govori Veliki Inkvizitor kod Dostojevskog. Ako verujemo u spasonosnost Istine, to je u sasvim drugom smislu. Iz odnosa prema istini proizilazi podela »božjeg« i »česarevog« duha i sveta. Na potpuno drugom kraju, u egzaktnim naukama o prirodnom svetu, mi se danas susrećemo sa istinskom tragedijom naučnog. Fizika i hemija XX veka ostvaruju velika otkrića i dovode do vrtloglavnog uspeha tehnike. Ali ti uspesi vode uništavanju života i izlazu opasnosti samo postojanje ljudske civilizacije. Takvi su radovi na razaranju atoma i pronalazak atomske bombe. Nauka otkriva, ako ne Istinu, a ono istine, a savremeni svet pada u sve veću i veću tamu. Čovek se odvajja od celovite Istine, a parcijalne istine koje mu se otkrivaju, ne pomažu mu. Pri pogrešno deli sveta na dva dela, koja izaziva neobičnu lažljivost, naučna otkrića i tehnički pronalasci predstavljaju strašnu opasnost, prete novim ratovima. Hemičari su mogli ne-sebično otkrivati istinu, makar i delimičnu, ali dobila se atomska bomba koja preti katastrofom. To se dešava u carstvu Česara. Spasiti se može samo svet celovite Istine, koji se otkriva u Carstvu Duha.

Ako odbacujemo tzv. objektivni kriterijum istine, kako u smislu naučnog i racionalističkog realizma, tako i transcendentalno-kritičkog idealizma, to nikako nije zato da bismo utvrđivali proizvoljnu »subjektivnost«, »psihologizam« u huserlovskom smislu reči, nasuprot dubokoj realnosti. Duboka realnost otkriva se u subjektivnosti koja stoji iznad objektivacije. Istina je subjektivna, a ne objektivna, ona se objektivira u skladu sa svetom nužnosti, s carstvom »Česara«, prilagodavanjem razdrobljenosti i rdavom mnoštvu sveta. »Subjektivnost« suprotstavljena istini i dubokoj realnosti, »subjektivnost« zatvorena, nesposobna za transcendiranje, za izlazak iz sebe, i jeste baš spoljašnje određivanje. Čovek zatvoren u sebe i jeste neslobodno biće, određeno ne dubinom, već spoljašnjom nužnošću u kojoj je sve razoreno, neprijateljsko jedno prema drugom, ispalo iz dubine, tj. neduhovno. Kada egzistencijalisti Hajdeger, Sartre i drugi govore o bačenosti čoveka (Dasein) u svet i njegovoj osuđenosti na propast u tom svetu, oni govore o objektivaciji koja čovekovu sudbinu čini bezizlaznom, koja dolazi iz duboke realnosti. O tome gotovo da nema spora, to je pitanje krajnjeg slobodnog izbora. Ja ne nazivam takvu filozofiju egzistencijalnom, zato što se ona nalazi u vlasti objektivnosti.

Razlika te filozofije od stare klasične onotološke filozofije je u tome što se ona susreće s objektivnošću apsurdnog, besmislenog sveta, dok je prva mislila da se susreće s objektivnošću uma i smisla bića. To je veoma ozbiljna kriza filozofske misli. Ali i jedna i druga tendencija ostaju u vlasti objektivnosti. Objektivacija gradi razne svetove, posедуjući veći ili manji stepen realnosti ili prividnosti. Pogrešno je misliti da čovečanstvo živi u jednom te istom objektivnom svetu, datom spolja. Čovek živi u raznim, često fiktivnim, neodgovarajućim svetovima, ako ih uzmemo posebno, u složenoj i mnogostrukoj stvarnosti. Udeo laži i fantazmagoričnosti određuje se stepenom isključive usredsređenosti na jedno, koje potiskuje sve ostalo. Univerzalizam u samom opažanju sveta je veoma retka pojava. U raznim svetovima žive sluge kulta i teolozi, naučnici i pronalazači, politički radnici, socijalni reformatori i revolucionari, pisci i umetnici, poslovni ljudi obuzeti pravdom itd. Ti ljudi su često potpuno nesposobni da shvate jedan drugog. Percepcije sveta takođe zavisi od verovanja ljudi i ideoloških usmerenja, oni su različiti kod katolika ili marksista, kod liberala ili socijalista, materijalista ili spiritualista itd. Svet se shvata u zavisnosti od klasa, drugačijim ga shvata kapitalista, radnik ili intelektualac. Ljudi češće nego što misle žive u carstvu apstrakcije, fikcije, mita. Racionalna apstrakcija se lako pretvara u mit. Na primer, marksizam je prepun apstrakcija pretvorenih u mitove. Ljudsko saznanje je pokretljivo, ono se sužava ili širi, usredotočuje na jedno ili rasejava. Prosečno-normalno saznanje je jedna od apstrakcija. Racionalistički razum je jedan od mitova. Tobažnji heroizam i neustrašivost odcranjan od svake vere u viši, duhovni, božanski svet, od svake utehe, takođe je jedan od mitova našeg vremena, jedna od samoutheha. Čovek je biće nesvesno lukavo i sasvim »normalno«, i on lako obmanjuje sebe i druge, najviše se

be samog. Izgradnja osobenog, često iluzornog pogleda na svet, u zavisnosti je od usmerenosti saznanja, ima pragmatški karakter, kojeg nema saznanje istinite realnosti.

Ruski sociolozi 70—ih godina XIX veka, koji kritikuju naturalizam u socijalnim naukama, utvrdili su subjektivni metod u sociologiji i time izazvali podsmeh marksista koji su sebe, mada pogrešno, smatrali objektivistima. Klasična tačka gledišta takođe je subjektivni metod u sociologiji. Ruski »subjektivisti« u sociologiji nisu mogli filozofski potrpečiti svoja gledišta zato što su bili pozitivisti, pozitivizam je tada vladao. Ali u subjektivnom metodu u sociologiji postojala je nesumnjiva istina. Više od toga, bilo je moguće utvrditi subjektivni metod u filozofiji uopšte. Egzistencijalna filozofija je subjektivni metod u filozofiji, ona utvrđuje saznanje sveta u ljudskom postojanju i kroz ljudsko postojanje, ona je antropocentrična. Potpuno nepotrebnog će se ustati protiv toga, to će se nazvati psihologizmom. Psihologizam ostaje naturalistički pravac. Više osnova ima da se to nazove eticizmom, ali ni to nije pravilno. Eticizam nije celovita, integralna tačka gledišta koja je duhovna i sudi iz dubine duhovnosti, otkrivajući se u ljudskom postojanju. Duh se nalazi s one strane običnih sporova subjektivizma i objektivizma. Procena je put saznanja takozvanih duhovnih nauka, ali ta procena se odražava na duh, a ne na sferu objektivacije, koja, osim u prirodnim, postoji i u psihičkim i socijalnim pojavama. Istorijski svet ili, tačnije, istorijski svetovi, koji spoznaju iz objekta imaju posla samo s objektivacijom. Autentična filozofija istorije koja je oslobođena od objektivacije, mesijanska je i profetska, tj. duhovna. U duhovnom, duboko egzistencijalnom saznanju, otkrivaju se istina i smisao. Objektivno saznanje zna samo za carstvo Česara, a ne i za carstvo Duha. Postavlja se oštro, granično pitanje: postoji li autentična, neobjektivna, neiluzorna i nefiktivna realnost? Ona, naravno, postoji, ali nije ni »objektivna« ni »subjektivna« u lošem smislu reči, ona je s one strane drugotne razdeobe i suprotstavljenosti subjekta i objekta, po induskoj terminologiji ona je atman i Brahman.² Sve pretpostavlja tu realnost bez koje smo zagnjuren u iluzorno carstvo, u činjenice »objektivacije«, u prinudnu vlast objektivnosti, što i jeste subjektivizam u lošem smislu reči. Mi živimo u znatnom stepenu u iluzornom »objektivnom« svetu, stvorenom lažnim usmerenjem subjekta palom u ropstvo objektivne neophodnosti. Sve religije su se borile protiv tog ropstva, a potom su same izgradivale novo ropstvo objektivacije. U temelju filozofije, koja pripada carstvu Duha, a ne carstvu Česara leži proživljeno duhovno-religiozno iskustvo, a ne samo iskustvo Kjerkegora i Ničea, kako bi hteo Jaspers. Time nikako ne poričem ogroman začaj Kjerkegora i Ničea.

Egzistencijalisti novog tipa mogu reći da moja filozofska pozicija pretpostavlja mit o Bogu i mit o Duhu. Neka to nazovemo mitom. Mene to ne uznemiruje. To je najuniverzalniji i najintegralniji među mitovima. Ali evo šta je najvažnije. To je takođe mit o postojanju Istine, bez kojeg je teško govoriti o istini bilo čega, ne samo o istini, nego i o istinama. Realnost mita o Bogu, o Duhu, o Istini nije potrebno dokazivati. To je stvar krajnjeg izbora i pretpostavlja slobodu. Imam razloga da sebe smatram egzistencijalistom, mada bih u velikoj meri svoju filozofiju mogao nazvati filozofijom duha i još bolje eshatološkom filozofijom. Ali evo u čemu se radikalno razlikujem od današnjih egzistencijalista. Oni smatraju da je dostojanstvo čoveka u neustrašivom prihvatanju smrti kao krajnje istine. Čovek živi da bi umro, njegov život je život ka smrti. Već je Frojd smatrao instikt smrti najplemenitijim u čoveku, o kojem je on imao veoma loše mišljenje. Hajdeger suštinski u smrti vidi jedini autentični trijumf nad niskim das Man, tj. vidi u njoj veću dubinu nego u životu. Čovek je konačno biće, u njemu se ne otkriva beskonačnost i smrt pripada njegovoj strukturi. Sartre i Smon de Bovoar spremni su da u smrti vide potvrdu dostojanstva. Za mene to savremeno usmerenje predstavlja poraz duha, pad, smrt božanskog. Neosporno je dostojanstvo čoveka u neustrašivosti pred smrću, u slobodnom prihvatanju smrti u ovom svetu, ali za krajnju pobedu nad smrću, za borbu protiv trijumfa smrti. Sve religije su se borile protiv smrti. Hrišćanstvo je upravo u prvom redu religija uskrsnuća. Savremenoj tendenciji, koja priznaje trijumf smrti kao poslednju reč života, nužno je protivstaviti veoma ruske misli N. Fedorova, velikog borca protiv smrti, koji priznaje ne samo uskrsnuće, već i aktivno oživljavanje. Egzistencijalisti su iznad marksista zato što kod njih ipak postoji problem smrti, koji ne postoji za marksiste. Za marksiste uronjenost u kolektiv i aktivnost u njemu uništava samo pitanje o smrti. Ali pri svoj zalosnosti tog rešenja, kod njih ipak nema obogotovljenja smrti. Ako nema uskrsnuća svih koji su živeli u večni život, ako nema besmrtnosti, svet je apsurdan i besmislen. Današnji egzistencijalisti vide tu apsurdnost i besmislenost sveta. Sartre hoće da nade izlaz u priznanju čovekove slobode, koja se ne određuje njegovom slobodom. Čovek je prizemno biće, ali kroz slobodu on može da učini sebe drugačijim, da izgradi bolji svet. Bilo bi potrebno obavezati Sartra da prizna idealno, duhovno načelo u čoveku. Bez tog priznanja egzistencijalisti padaju u materijalizam, mada rafiniran. Moguće je uporediti misli Sartra, Kamija i dr. sa tragičnim humanizmom Hercena, za koga je svet bio slučaj i besmislen, ali čovek je bio slobodno biće i mogao je izgraditi bolji svet. Ali kod Hercena, kao kasnije kod Ničea, postojala je religiozna muka, koja nije vidljiva kod egzistencijalista najnovijeg vremena. Dublja istina sastoji se u tome da svet nije besmislen i apsurdan, već se nalazi u besmislenom stanju. Taj svet koji nam se pojavljuje je pali svet, u njemu vlada apsurdna i besmislena smrt. Drugi svet, svet smisla i slobode, otkriva se tek u duhovnom iskustvu, koje negiraju savremeni egzistencijalisti. Potrebno je vi-

deti apsurdnost i besmislenost sveta u kojem živimo i ujedno verovati u duh s kojim je povezana sloboda, i u smisao koji pobeđuje besmisao i preobražava svet. To će biti trijumf carstva Duha nad carstvom Česara, trijumf Istine ne samo nad lažju, nego i nad delimičnim, parcijalnim istinama koje pretenduju na vodeći značaj.

Nema ničeg iznad traženja Istine i ljubavi prema njoj. Istina, integralna, celovita Istina jeste Bog i saznanje istine znači ulaz u božanski život. Zamena integralne, celovite, oslobađajuće Istine malim, parcijalnim istinama koje pretenduju na univerzalno značenje vodi ka idolopoklonstvu i ropstvu. Na tim osnovama niče scijentizam koji nikako nije nauka. Sve parcijalne istine označavaju priključivanje, mada nesvesno, ka zajedničkoj, vrhovnoj Istini. Saznanje Istine ne može biti samo ljudsko, ali ni samo božansko saznanje, kao npr. u Hegelovom monoteističkom idealizmu, ono može biti samo bogočovečansko saznanje. Saznanje Istine je stvaralačka aktivnost čoveka koji u sebi nosi sliku i priliku, Božju, tj. sadrži u sebi i božanski element. Taj božanski element je Božje Drugo. Saznanje Istine kojom teži filozofija nemoguće je kroz apstraktni um, koji operiše pojmovima, ono je moguće samo kroz duhovno celovit um, kroz duh i duhovno iskustvo. Zapadno-evropska misao insinuiše na suprotnostima racionalizma i iracionalizma, koji se podjednako javljaju kao rezultati rascepa duhovne celovitosti. Na tome insistira i egzistencijalna filozofija. To se posebno ispoljava kod Jaspersa. Dolazi se do toga da filozofsko saznanje mora biti egzistencijalno, ali ono je nemoguće, zato što um koji saznanje ne može saznavati postojanje, koje nikada ne može biti objekt. Ali saznanje biće van objektivacije moguće je kroz Duh, moguće je duhovno saznanje, koje je na vrhovima uvek postojalo, bilo ga je još u drevnoj Indiji. Duhovno saznanje je bogočovečansko saznanje, saznanje ne umom i ne osećanjem, nego celovitim Duhom. Negiranje bogočovečanskog saznanja Istine vodi ka zameni Istine korisnošću, interesom, voljom za moć. Saznanje Istine je preobražavanje, prosvetljenje sveta, a ne apstraktno saznanje, u njemu se teorija i praksa poklapaju. U čoveku postoji aktivno, stvaralačko načelo s kojim je povezano saznanje. To aktivno načelo je duhovno. Saznanje u sebi sadrži teurgijski¹ element. I zato čovek može pripremati carstvo Duha, a ne samo carstvo Česara. Kada su u prošlosti filozofi govorili o urođenim idejama oni su, zahvaljujući statičkom karakteru svog mišljenja, slabo izražavali istinu o aktivnom duhu u čoveku i ljudskom saznanju. Obe pretpostavke te aktivnosti duha u čoveku ništa se o njemu ne može razumeti, ne treba čak dopustiti ni njegovu mogućnost. Zaprepašujuće je da čovek nije toliko pritisnut rdavom beskonačnošću sveta da bi se lišio mogućnosti saznanja Istine. Ne samo razum, nego ni um ne bi mogao otkriti mogućnost saznanja istine, to čini isključivo duh. Grečki? nije samo um, nego i duh. Duh se nalazi u suprotstavljenosti racionalnog i iracionalnog. Autentična egzistencijalna filozofija je filozofija duha.

Savremena filozofija ima tendenciju negiranja dualizma dvaju svetova, sveta nomenalnog i sveta fenomenalnog, koje vodi

poreklo od Platona. Ta tendencija nikako nije nova, ona je svojstvena fenomenalizmu, empirizmu, imanentnom monizmu, materijalizmu, svojstvena je Niću i savremenim egzistencijalistima i mnogim drugim. Sada to dobija izoštreniji oblik. Mislim da tu imamo suštinsku suprotstavljenost dvaju tipova filozofije — one koja se zadovoljava datim svetom i one koja ga transcendirira. Ali šta može značiti dualizam dvaju svetova i kako sa njom usaglasiti naučno saznanje? Pre svega, potrebno je potpuno ukloniti ontološki dualizam i svaku upotrebu statičkog shvatanja supstancije. To nije nikako dualizam duha i materije, duha i tela koji nalazi u školskim spiritualističkim tendencijama. Pitanje se postavlja o dvama stanjima sveta, koja odgovaraju dvema raznim strukturama i usmerenostima saznanja, pre svega dualizma slobode i nužnosti, unutrašnjoj ujedinjenosti i razjedinjenosti i neprijateljstva, smisla i besmisla. Živimo u svetu nužnosti, razjedinjenosti i neprijateljstva, apsurdna i besmisla. Ali svet se ne iscrpljuje tim stanjem koje je stanje palosti, moguće je drugo stanje sveta i ono treba drugo saznanje. Ima i nema osnove za tvrdnju da postoji samo jedan svet. Važnije od svega je spoznati da duh nikako nije realnost uporediva s drugim realnostima, npr. s realnošću materije; duh je realnost u sasvim drugom smislu, on je sloboda a ne biće, kvalitativna promena svetske datosti, stvaralačka energija, preobražavajući svet. Još je neophodno reći da nema duha bez Boga kao proizvoznika. Duhovno iskustvo čoveka na kojem se može i može biti zvanova metafizika, isključivi je dokaz postojanja Boga. Svet nužnosti, otuđenja, apsurdnosti, konačnosti, neprijateljstva, jeste svet suženog saznanja, bačenog na površinu, za koji je zatvorena beskonačnost. Postoje još drugi planovi svetskog života koji se mogu otkriti tek preinačenom saznanju. Svet, jedinstveni svet Božiji je višeznačan. Ali kako s tim usaglasiti mogućnost naučnog saznanja? To ni najmanje ne pričinjava teškoće nauci u preciznom smislu reći i ne gradi nikakav konflikt. Nauka poznaje realni svet u tom stanju u kojem se on nalazi i ona nije kriva za njegovu palost. Nauka traži Istinu i u njoj se održava Logos. Ali ona ima određene granice i postoje pitanja koja ona ne može ne samo rešiti, nego ni postaviti. Sukob nastaje lažnim pretenzijama nauke na vladavinu nad čovekovim životom, na sposobnost autoritarnog rešavanja pitanja religije, filozofije, morala, nka sposobnost davanja direktiva za stvaranje duhovne kulture. To zaista stvara konflikt, a ne precizna nauka. Nikakva nauka ne može reći ništa o tome postoje li ili ne drugi svetovi. Ako nauka odriče druge svetove, to je samo zato što naučnik, isključivo udubljen u taj njemu dati svet, nema slobodu duha za priznanje drugih dimenzija sveta. Scijentizam propoveda ropstvo svetu. Potrebno je reći da i ortodokсна teologija smatra nužnim odricanje postojanja mnoštva dimezija sveta i takođe propoveda ropstvo svetu. Origenovo učenje o mnoštvu svetova bilo je osuđeno. To ima upravo taj uzorak. Na taj način se parcijalna Istina izdaje za jedinu Istinu, koja se otkriva tek neumornom uglublivanju i proširivanju saznanja, tj. duhovnom rastu. Dati svet, ovaj svet, delimičan je, kao što je delimičan dan našeg života. ■

1. N. Mihajlovski i P. Lavrov

2. atman (ind. atman) — dah, životni dah, duša; u indijskoj filozofiji duša, pravo ja, najunutar-nija suština ličnosti ili stvari uopšte, duša sveta, princip sveta. Brahman (skr. Brahman) — u indijskoj filozofiji: apsolutno Biće i Nebiće u isto vreme — prim. prev.

3. Od grčkog theurgia — čini, čarolije, sposobnost činjenja čuda. — Prim. prev.

S ruskog: Nikola Kajtez

O RAZLIKOVANJU DUHOVA

Evagrije Monah

15) — Ne mogu pisati opširno i detaljno o svim demonskim ogavnostima jer me je sramota da o njima tako govorim i iz straha da ne naškodim onim prostodušnijim među čitaocima. Ali, dopustite mi ipak da vam nešto kažem o lukavstvima demona bluda. Kada čovek dobije oslobođenje od strasnih napadaja (bestrašće) u željnom delu¹ svoje duše, kada ga sramne pomisli prestanu opsedati, tada ovaj demon najedanput ubacuje slike čoveka i žene koji se uzajamno dodiruju, i čini monaha posmatračem sramnih dela i gestova. Ali ovo iskušanje ne mora biti stalno; jer žarka molitva, strogi post, zajedno sa bdenjem i razvojem sazercaeljne moći duše, udaljuje ga (= iskušanje) od monaha, kao što vetar odnosi lake oblake. Postoje trenuci kada se ovaj prepređeni demon čak dotiče i našeg tla, raspaljujući ga do nazaustavljive (= do stanja koje je nemoguće kontrolisati) požude; a pored toga izmišlja neprekidno i svu silu drugih trikova koje je ne potrebno opisivati.

Naša efektivna moć — sila, je isto tako dobra zaštita od ovog demona. Kada je usmeri protiv zlih pomisli ove vrste, ta sila ispušnja demona strahom i uništava njegove na-

kane. A to je i značenje stiha: „Gneveći se ne grešite“. (Ps. 4:4) Ovakav gnev je koristan lek za dušu u vreme iskušanja. Demon gneva koristi sličnu taktiku kao i demon bluda. Jer i on ubacuje (predlaže) slike naših rodaka, roditelja ili prijatelja koji su nas ili mi samo tako mislimo što je ovaj sve jedno — prim. moja prev.) berazložno uvredili, i na taj način pokreće našu afektivnu silu pobuđujući nas da kažemo ili učinimo nešto loše onima koji su se pojavili u našem umu. Moramo strahiti nad ovakvim pomislama i odsecati ih i proterivati iz našeg uma, jer ukoliko to ne učinimo (ukoliko ih primimo), demoni će nas tokom molitve kušati poput plamtećeg ugarka. Ljudi koji su skloni gnevu lako padaju u ovo iskušanje; a ako padnu, tada bivaju udaljeni od čiste molitve i poznanja našeg Spasitelja Gospode Isusa Hrista.

¹ — taj „željni delo“ naše duše — to Συναγωγὴν — jeste jedan od tri aspekta, ili moći (sile, energije) koje po Platonovoj podeli (Država, IV knjiga, 434 d — 441 c) ima ljudska duša. Ostale dve su razuma — to λογιστικὴν — i efektivna — to οὐκτικὴν. Ova je podela prihvaćena od strane Grčkih Otaca Crkve. Inače, kod nas je u pomenutom Platonovom delu prva sila prevedena požudnost, druga kao razumnost a treća kao volja. One se mogu koristiti pozitivno kao i zloupotrebljavati.

prim. prev.

Dobrotoljublje (filokalija) zbornik asketskih spisa nastajalih u rasponu od 11 veka (od 4. do 15.) predstavlja besćen — blago pravoslavne duhovnosti. I svojim grčkim izdanjima, i kasnijim slovenskim i ostalim evropskim predodima udarila je neizbrisiv pečat i ostavila neukloniv trag na licu hrišćanskog sveta. Njeni sastavljači i trudoljubi priređivači — sv. Nikodim Agioriti i Makarije episkop korinjski, prvo su izdanje štampali 1782. godine. Ono je kasnije preštampavano, prevedeno i šireno po celom svetu. Danas, na žalost, nemamo celokupan prevod ovog kapitalnog dela na savremeni srpski jezik. Korake ka tome činili su Preosvećeni Episkop bački dr Irinej (Bulović) svojim prevodima objavljivanim u JEVANDELSKOM NEIMARU (za 1991. i 1992. g.), Preosvećeni Episkop raško — prizrenski dr Arsenije svojim prevodom 4 sotnice o ljubavi sv. Maksima Ispovednika (Prizren, 1992) — spisom koji ulazi u sastav ovog Zbornika i drugih. Njihovom trudu skromni obol prilazemo i mi, svojim ogledima iz prevodenja sa starojelinskog, ruskog i engleskog izdanja Filokalije.